

למי ניתנה ארץ ישראל בתחילה?

רש"י פתח את פירושו על התורה בהסברת והוכחת הזכות המוחלטת של עם ישראל על ארץ ישראל. בדבריו מדגיש רש"י כי הזכות נובעת מכוח הניתנה האלוקית כבורא העולם:

בראשית – אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ"החודש הזה לכם" (שמות יב, ב), שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח ב"בראשית", משום (תהלים קיא, ו) "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים", שאם יאמרו אומות העולם לישראל: לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם: כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

רש"י בראשית פרק א פסוק א

האם נתינת ארץ ישראל לעם ישראל, היא ערך כל כך חשוב וגורלי, עד שראוי לפתוח בה את התורה? האם היא קודמת לעשרת הדברים? לשלושה עשר עיקרי התורה? התשובה על כך ניתנה מיד ברש"י הסמוך:

בראשית ברא – אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו ז"ל: בשביל התורה שנקראת (משלי ח, כב) "ראשית דרכו", ובשביל ישראל שנקראו (ירמיה ב, ג) "ראשית תבואתו".

כיוון שהעולם נברא בשביל ישראל ובשביל התורה, ועיקר קיומם של התורה ושל ישראל הוא בארץ ישראל, צריך היה אפוא לברר ולקבוע כבר בראשית הבריאה ובתחילת התורה, את הזכות המוחלטת של עם ישראל על ארץ ישראל על פי תורת ישראל, כדי שהחוט המשולש הזה לא ינתק ולא יעורער ולא יוטל בו ספק כל שהוא.

האם ארץ ישראל ניתנה לשבעת העמים תחילה?

לפי דבריו של רבי יצחק, ניתנה ארץ ישראל בתחילה לשבעת הגויים, ואחר כך ניטלה מהם וניתנה לנו. האם אכן כאלה היו פני הדברים, או שמא דבריו נאמרו לשיטתם של הגויים: "שאם יאמרו אומות העולם לישראל?" מעיון במקורות עולה כי ארץ ישראל הייתה שייכת לעם ישראל מאז ומתמיד, מעולם לא ניתנה לשבעת הגויים, ואם ניתנה – היא ניתנה רק באופן ארעי.

גבולותיה של ארץ ישראל, ורק של ארץ ישראל, נזכרו לראשונה כבר בפרשת נח (פרק י פסוק יט):

וַיְהִי גְבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֵן בְּאֶבֶךָ גְרָרָה עַד עֵזָה בְּאֶבֶךָ סְדֻמָּה וְעַמֹּרָה וְאֲדָמָה וְצִבְיִים עַד לְשֵׁעַ.

לכאורה אלו גבולותיו של הכנעני, ומכאן שכנען זכה לראשונה בארץ ישראל כדברי רבי יצחק לעיל, ושמה הראשון היה ארץ כנען. ברם לא כך סבר הרמב"ן על אתר:

ודע כי ארץ כנען לגבולותיה מאז היתה לגוי, היא ראויה לישראל והיא חבל נחלתם, כמו שנאמר (דברים לב, ח): "בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם, יצב גבולות עמים למספר בני ישראל",¹ אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען, מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל, כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסים וגם בעבד.² ועוד אבאר בעזרת האל יתעלה (דברים ב, כג):³

רמב"ן בראשית פרק י פסוק טו⁴

דברי הרמב"ן הללו מבוססים על דברי גביהא בן פסיסא בתלמוד הבבלי:

כשבאו בני אפריקיא לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו: ארץ כנען שלנו היא, דכתיב (במדבר לד): "ארץ כנען לגבלתיה", וכנען אבוהון דהנהו אינשי הוה. אמר להו גביהא בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהן לפני אלכסנדרוס מוקדון, אם ינצחוני – אמרו הדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם –

1. כוונת הפסוק היא (כמו שפירש רש"י ואחרים) שבעת הפלגה חולק העולם לשבעים עמים כמניין צאצאי נח המוזכרים בפרשת נח והם היו כנגד שבעים נפש של ישראל בירידה למצרים. אולם הרשב"ם כתב שם פשט חדש, שכוונת הפסוק לשנים עשר בני כנען שקיבלו את ארץ ישראל כנגד שנים עשר שבטי בני יעקב: "בהפרידו בני אדם - אחר מיתת נח ובימי אברהם שכתוב שם: 'משם נפרדו איי הגוים... איש ללשונו', ושם תמצא שהציב גבולות עמים, בני כנען, שנים עשר, כנגד מספר בני יעקב שהיו שנים עשר. שתמצא כנען ואחד עשר בניו - שנים עשר, וכתוב שם: 'ויהי גבול הכנעני מצידון וגו', לפי שכל אלו היו לישראל, אבל בכל שאר בני נח לא פירש בהם שום גבול." עכ"ל. וכן כתוב בפירוש המיוחס לרש"י דהיי"ב פרק א פסוק יג, וכן כתוב שם בפירוש הרד"ק.
2. ואם כן אין לגויים שום טענה כנגד הכיבוש הישראלי, וכל מה שכתב רש"י לעיל הוא לשיטתם, שכן הם ישבו בארץ ישראל כחמש מאות שנה וחשו שהארץ היא שלהם מאז ומעולם. הסברים נוספים לדברי רש"י לעיל נמצא בפירוש ה"רא"ם" בתחילת התורה וכן בפירוש "גור אריה" למהר"ל (הוצאת "מכון ירושלים" פרק א אות ה').
3. שם בספר דברים ביאר הרמב"ן שגם כל ארץ פלישתים היא חלק מארץ כנען, וניתנה לכנען בעת הפלגה ככתוב כאן "עד עזה", וכשארץ כנען ניתנה לאברהם היא כללה גם את ארץ פלישתים שנלקחה מן הכנענים על ידי הפלישתים.
4. וכן פירש רבנו בחיי.

אמרו להם תורת משה נצחתכם. נתנו לו רשות, והלך ודן עמהם. אמר להם: מהיכן אתם מביאים ראיה? – אמרו לו: מן התורה. – אמר להן: אף אני לא אביא לכם ראיה מן התורה, שנאמר (בראשית ט) "ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו", עבד שקנה נכסים – עבד למי, ונכסים למי?

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צא עמוד א⁵

כדברי הרמב"ן כתב גם רבי יהודה הלוי בספרו "הכוזרי" (מאמר ב אות טז) :

אמר החבר: הארץ הזאת שהיתה מועמדת להישיר כל העולם, מוכנת לשבטי בני ישראל מעת הפרד הלשונות, כמו שנאמר: (דברים לב, ה): "בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל, כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו", ולא נתכן לאברהם שידבק בענין האלהי ושיכרות עמו הברית, אלא אחר שהיה בארץ הזאת במעמד בין הבתרים. ומה תאמר בהמון סגולה, היו ראויים להקרא "עם ה'" בארץ מיוחדת הנקראת "נחלת ה'", (שמואל א' כו, יט).

דברים אלו משתלבים היטב בשיטתו הידועה של הרמב"ן בענין ארץ ישראל, שהיא נחלת ה' ואינה סובלת חוטאים, ומותאמת כולה לעם ישראל:

סוד הדבר בכתוב שאמר (דברים לב, ה-ט): "בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים... כי חלק ה' עמו" וגו'. והענין כי השם הנכבד ברא הכל, ושם כח התחתונים בעליונים, ונתן על כל עם ועם בארצותם לגוייהם כוכב ומזל ידוע כאשר נודע באצטגנינות. וזהו שנאמר (דברים ה, יט): "אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים", כי חלק לכולם מזלות בשמים, וגבוהים עליהם מלאכי עליון נתנם להיותם שרים עליהם...

והנה השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו, וזהו שאמר (שמות יט, ה): "והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ", וכתוב (ירמיה יא, ד): "והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים", לא שתהיו אתם אל אלהים אחרים כלל. והנה קידש העם היושב בארצו בקדושת העריות וברובי המצות להיותם לשמו, ולכך אמר (להלן כ, כב): "ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיאו אתכם הארץ", וכתוב (שם פסוק כד): "ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים", יאמר כי הבדיל אותנו מכל העמים אשר נתן עליהם שרים ואלהים אחרים, בתתו לנו את

5. וראה עוד "ספרא" קדושים פרשה י: "ואני אתננה לכם לרשת אותה - עתיד אני ליתנה לכם ירושת עולם, שמא תאמרו אין לך ליתן לנו אלא משל אחר? והלא משלכם היא והיא אינה אלא חלקו של שם ואתם בניו של שם, והן אינן אלא בני חס ומה טיבן בתוכה, אלא שהיו שומרי המקום עד שתבואו".

הארץ שיהיה הוא יתברך לנו לאלהים ונהיה מיוחדים לשמו. והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלים עריות:

רמב"ן ויקרא פרק יח פסוק כה

אף על פי שארץ ישראל מכונה במקומות רבים "ארץ כנען", מה שעושה רושם שהיא אכן ניתנה לכנעני לפחות לפרק זמן מסוים, עד שייכון עם ישראל ואפשר יהיה להעביר אליו את הפיקדון, טוען הנצ"יב ("העמק דבר" שמות ג,ח) שהיא אינה ארץ כנען כלל וכלל, אלא מקום הכנעני בלבד כמו שכתוב (שמות פרק ג פסוק ח):

וְאָרֶץ לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֵתוֹ מִן הָאֶרֶץ הַהִוא אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וְרַחֲבָה אֶל אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבֶשׁ אֶל מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחֲתִי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי:

אל מקום הכנעני וגו'. ולא אל ארץ הכנעני וגו' שהיא באמת אינו ארצם מעיקר הבריאה. אלא מקומם הוא שהמה יושבים שמה בשעה זו:

ארץ ישראל לא ניתנה מעולם לכנעני אלא לשם בן נח

לעומת שיטת הרמב"ן וההולכים בדרכו, שארץ ישראל ניתנה לכנעני כפיקדון בלבד, הרי שיטת רש"י היא שהארץ לא ניתנה מעולם לכנען אלא לשם בן נח, וכנען לקחה בכוח ושלא כדין מבני שם, כך פירש רש"י את הפסוק (בראשית פרק יב פסוק ז): "ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והכנעני אז בארץ":

והכנעני אז בארץ – היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם, שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו, שנאמר (בראשית יד, יח): "ומלכי צדק מלך שלם"⁶, לפיכך (פסוק ז) "ויאמר ה' אל אברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת", עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם.⁷

דברי רש"י הם בהתאם למה שאמרו חז"ל:

ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם. אתם נאים שתירשו אותה ואני אתננה לכם לרשת אותה לפי שהיא לכם ירושה משם בן נח שהרי היא היתה חלקו של שם בן נח. שנאמר (בראשית יד): "ומלכי צדק מלך שלם".

"פסיקתא זוטרתי" (לקח טוב) ויקרא פרשת קדושים דף נז עמוד א⁸

6. בדבר הסתירה לכאורה שבין רש"י זה לרש"י הראשון על התורה ראה מה שכתבנו בהערה 2. בדבר הסתירה למה שכתב רש"י בספר במדבר יג,ב, ראה ב"רא"ם" ו"בשפתי חכמים" כאן, וראה עוד ב"גור אריה" לבראשית פרק א אות ה (הוצאת מכון ירושלים).

7. וכן הובא בפירוש הרד"ק וכן פירש אברבנאל. וראה בפירוש "עקידת יצחק" שכתב כרש"י שהארץ נפלה לכתחילה בחלקו של שם, ונכבשה עתה על ידי הכנעני כדי שיקל לישראל לירש אח"כ את הארץ.

8. וכן נמצא ב"מדרש אגדה" (בובר) בראשית פרק יב: והכנעני אז בארץ - לפי שארץ ישראל נפלה בחלקו של שם, כמו שנאמר: "ומלכי צדק מלך שלם" (בראשית יד, יח). נח החרים

גם רבי אברהם אבן עזרא פירש את הביטוי "אז בארץ" כמו רש"י:
 והכנעני אז בארץ – יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר. ואם איננו כן יש לו
 סוד.⁹ והמשכיל ידום:

על זיקתו המוקדמת של אברהם אבינו אל ארץ ישראל

הזיקה והקשר של אברהם אבינו לארץ ישראל מתחילים לכאורה זמן רב לפני
 שבא אליו הציווי "לך לך מארצך".

בפרשת נח כתוב (פרק יא פסוק לא):

וַיִּקַּח תָּרַח אֶת אַבְרָם בְּנוֹ וְאֵת לוֹט בֶּן הָרָן בֶּן בְּנוֹ וְאֵת שְׂרֵי בְלָתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ
 וַיֵּצְאוּ אֹתָם מֵאוּר כְּשָׂדִים לְלֶכֶת אֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֵאוּ עַד חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם:

משמע שתרח ומשפחתו יצאו מאור כשדים במטרה להגיע לארץ ישראל. ומה
 טעם יצאו למסע זה? רבי אברהם אבן עזרא טוען שהליכה זו הייתה מכוח
 הציווי "לך לך", שנאמר לאברהם אבינו עוד באור כשדים, מקום הולדתו:

לך לך – השם צוה לאברהם ועודנו באור כשדים,¹⁰ שיעזוב ארצו ומקום מולדתו¹¹ גם
 בית אביו. והטעם שידע השם, שתרח, אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען, ישב בחרן.

בשעה שחלק הקב"ה את הארץ לשלשה בניו, שלא יהא אחד מהם נכנס לתחום חבירו, וז'
 עממין עברו בארץ ישראל ועברו על החרם, לפיכך צוה הקב"ה כי החרם תחרימו. ובעת
 שעבר אברהם לא היה עדיין נכנס לשם, אלא הכנעני בלבד, ולפיכך נפלה ארץ זו עממים
 לישראל לפני שנפלה כל הארצות לז' עממים בחלקו של שם, וכן הוא אומר: "יצב גבולות
 עמים למספר בני ישראל" (דברים לב, ח).

9. על פשרו של הסוד עיין ב"תורה שלמה" שם ס"ק קח.

10. הרמב"ן (יב,א) הקשה עליו: "ואיננו נכון, כי אם היה כן היה אברם עיקר הנסיעה מבית אביו
 במצות האלוקים, ותרח אביו ברצון נפשו הלך עמו, והכתוב אמר (לעיל יא, לא): 'ויקח תרח
 את אברם בנו', יורה כי אברם אחרי אביו ובעצתו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען, ועוד
 כי הכתוב שאמר (יהושע כד, ג): 'ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל
 ארץ כנען', היה ראוי שיאמר ואקח את אביכם את אברהם מאור כשדים ואולך אותו בכל
 ארץ כנען, כי משם לוקח ושם נצטוה בזה". ואפשר ליישב ולומר שאמנם בתחילה כתוב
 "ויקח תרח" אך בסוף כתוב "ויצאו אתם", מה שמוכיח שגם אברהם היה עיקר, ומה שתלה
 הכתוב בתרח משום שאברהם, מפני כבוד אביו, נתן לתרח את ההרגשה שהוא המוליד
 והמביא. וראה בפירוש "הרא"ם" (יב,ב ד"ה "מארצך") שהשיב באריכות רבה על כל קושיות
 הרמב"ן. וראה עוד מה שכתוב ב"שפתי חכמים" בשם "נחלת יעקב".

11. עוד הקשה עליו הרמב"ן: "כי אברהם בצוותו את אליעזר לקחת אשה לבנו אמר לו: 'כי אל
 ארצי ואל מולדתי תלך' (להלן כד, ד), והוא הלך אל ארם נהרים אל עיר נחור (שם כד, י),
 אם כן היא ארצו ומולדתו, ושם נאמר (בפסוק לח): 'אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי',
 כי שם בית אביו ומשפחתו שהיא מולדתו". הראב"ע לעומת זאת סובר שארצו הייתה חרן
 ולשם נשלח העבד, ומולדתו הייתה אור כשדים, וכנראה שחרן הייתה חבל ארץ באור

ותרח לא מת עד אחר ששים שנה שיצא אברהם מבית אביו מחרן. רק הכתוב לא פירש שניו בצאתו מאור כשדים. ואחר שאמר "אשר אראך" גלה לו הסוד, כי כן כתוב: "ויצאו ללכת ארצה כנען" (ברא' יא, ה).
 "אבן עזרא" בראשית פרק יב פסוק א

טיעון זה של הראב"ע מסתייע בפסוק (בראשית פרק טו פסוק ז) :

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֹרֶץ כְּשָׁדִים לָתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ:
 אולם רש"י (פרק יב פסוק ב ד"ה "מארצך") והרמב"ן סבורים שה"לך לך" נאמר לאברהם אבינו בחרן, אחרי שתרח וכל משפחתו הגיעו לשם מאור כשדים :

אבל העיקר כבר ידעת אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה (יא, כח), כי חרן היא ארצו, ושם מולדתו, והיא ארץ אבותיו מעולם, ושם נצטוה לעזוב אותם. וכך אמרו ב"בראשית רבה" (לט, ח) "לך לך, אחת מארס נהרים ואחת מארס נחור"¹².
 ומה שאמר "ויצאו ללכת ארצה כנען", לא להתישב בה, כי עדיין לא ידע כי על הארץ היא נצטוה, אלא שאחזו צדיק דרכו דרך ארץ כנען, כי כן היה בדעתו ובדעת אביו גם מתחלה בצאתם מאור כשדים.

רמב"ן בראשית פרק יב פסוק א

ברם, אם הציווי ללכת לארץ כנען היה רק בחרן, מדוע יצאו תרח ואברהם מאור כשדים ללכת ארצה כנען? השיב על כך הרמב"ן (פרק יא פסוק יב) :

ותרח אביו ואברהם, היה בלבם מן היום ההוא שנצל, שילכו אל ארץ כנען להתרחק מארץ כשדים מפחד המלך, כי חרן קרוב להם, ועם אחד ושפה אחת לכלם, כי לשון ארמית לשניהם, ורצו ללכת אל עם אשר לא ישמע לשונו המלך ההוא ועמו.

דומני שדברי הרמב"ן הללו מכוונים בעיקרם כלפי תרח, בעוד שמניעיו של אברהם אבינו ללכת ארצה כנען היו הרבה יותר גבוהים ונשגבים, כך שעלו בקנה אחד עם דבריו הנלבבים של הרמב"ן, שהובאו לעיל, על קדושתה וערכה של ארץ ישראל כנחלת ה', וכפי שאכן כתב בתחילת פרשת "לך לך" (יב, א) :

ויתכן לומר כי אברהם מבראשונה ידע כי ארץ כנען היא נחלת ה' ובה יתן ה' חלקו, והאמין כי "אל הארץ אשר אראך" ירמוז לו על ארץ כנען, או על כולה, או על אחת מכל הארצות האל, ושם פניו אל כלל ארץ כנען, כי שם הארץ אשר יראנו באמת.

כשדים. גם רש"י (כד, ז) סבור כראב"ע שאור כשדים הייתה מקום הולדתו של אברהם, ברם הציווי "לך לך" נאמר לאברהם בחרן כדעת הרמב"ן.

12. ולמה אמר הכתוב "אשר הוצאתיך מאור כשדים"? השיב על כך הרמב"ן (בראשית פרק יא פסוק כח) : וזהו שאמר הכתוב (להלן טו, ז) : 'אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה', כי מלת "הוצאתיך" תלמד על נס, כי לא אמר "אשר לקחתך מאור כשדים", אבל אמר "הוצאתיך", שהוציא ממסגר אסיר, כמו אשר הוצאתיך מארץ מצרים (שמות כ, ב).

וכהשלמה לדברי הרמב"ן נצטט את דברי הספורנו הנאים והיפים:

ללכת ארצה כנען – המוכנת אל גרם המעלות במושכלות, והייתה רצויה מכל הארצות, כאמרו: "ארץ אשר ה' אלוקיך דורש אותה" (דברים יא, יב), ולא הזק אורה בגשם המבול כאויר כל שאר הארצות, כאמרו: "לא גושמה ביום זעם" (יחזקאל כב, כד) וכבר אמרו: אורה של ארץ ישראל מחכים.

"ספורנו" יא, לא¹³

בארץ ישראל חיו אבות העולם

האם ארץ ישראל הייתה מיושבת מעולם? מי היו תושביה הראשונים? האם היא הייתה חשובה רק לאברהם או לכל העולם כולו?

אכן כן, ארץ ישראל הייתה מיושבת כבר בראשית הבריאה ותושביה היו אדם וחיה, ועמם קין, הבל ושת, ואחריהם אנוש וצאצאיו עד נח. כך עולה מדברי הרמב"ם ביד החזקה:

מסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה, הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק, והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן התיבה,¹⁴ והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון קרבן כשנברא ומשם נברא, אמרו חכמים אדם ממקום כפרתו נברא.¹⁵

"הלכות בית הבחירה" לרמב"ם פ"ב ה"ב¹⁶

גם רבי יהודה הלוי נשא מסה גדולה על חשיבותה וקדושתה של ארץ ישראל ועל היותה ערשה של האנושות:

אבל אדם הראשון היא היתה אדמתו ובה מת כאשר קבלנו, כי במערה ארבעה זוגות: אדם וחיה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה, והיא הארץ הנקראת: "לפני ה'", הנאמר עליה: "תמיד עיני ה' א-להיך בה". ועליה נפלה הקנאה והחמדה בין הבל וקין בתחלה כשרצו לדעת איזה מהם הרצוי להיות במקום אדם וסגולתו ולבו, לנחול את הארץ ולהדבק בענין הא-להי, ויהיה

13. ובפירוש "העמק דבר" כתוב: "אף על גב שלא היה עוד מאמר ה' לאברהם אבינו, מכל מקום כבר היה הערה מן השמים וראה מרחוק קדושת הארץ... והא דכתיב: 'ויקח תרחי', אף על גב דעיקר רצון אותה יציאה הייתה אברהם ובעצתו, מכל מקום כיון שהיה אברהם שקוע ברעיונות אלוקיות או חכמות ולא יכול להנהיג נסיעה הוא וביתו, על כן נמסרה הנסיעה לאביו והוא לקח את אברם וכל הכבודה על ידו".

14. ואם תאמר: הרי התיבה נחה בהררי אררט, כיצד אפוא הקריב נח על המזבח בירושלים? יש לומר שנח הלך באופן מיוחד עד לירושלים כדי להקריב שם את קורבנו המיוחד והגורלי, שהביא לשינוי גישה של ה' לעולם.

15. ממקום כפרתו הוא נברא. ולשם גורש מגן עדן, ושם חיו בניו, ושם חי כנראה נח עד שהחל המבול.

16. מקור דברי הרמב"ם ב"פרקי דרבי אליעזר" פרק לא, וב"בראשית רבה" פרק לד.

זולתו כקליפה, ואירע מה שאירע מהריגת הבל ונשאר המלכות ערירי, ונאמר: (בראשית ד, טז) "ויצא קין מלפני ה'", "ר"ל מהארץ הזאת שבה היו. וכן נאמר ביונה: (יונה א, ג) "ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה'", לא ברח כי אם ממקום הנבואה, והשיב אותו האלהים אליה ממעי הדגה ונבא בה.

וכאשר נולד שת בדמות אדם, כמו שאמר: "ויולד בדמותו כצלמו" (בראשית ה, ג), היה במקום הבל, כמו שאמר: (בראשית ד, כה) "כי שת לי א-להים זרע אחר תחת הבל", והיה ראוי שיקרא בן א-להים כאדם, וזכה לארץ ההיא שהיא מדרגה למטה מגן עדן.¹⁷

"ספר הכוזרי" מאמר ב אות יד

מצאנו, אפוא, כי על ארץ ישראל נאבקו אבות העולם, וזכו בה רק נושאי הסגולה האלוקית שהיו בבחינת הלב האנושי, ואם כן יש להניח שנח הוריש אותה לבכיר בניו – שם, ולא לפחות שבבניו – חם, ובוודאי לא לכנען, שאותו קילל קללה נמרצת: "ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו".

הכל מעלים לארץ ישראל אך לא כולם מגיעים עדיה

נראה לומר שהמסע של תרח ואברהם לארץ ישראל, היה חלק ממסע כלל עולמי לארץ ישראל – הביתה. כך קראנו על הזרימה של האנושות כולה מקדם (בראשית יא, א-ב):

וַיְהִי כָּל הָאָרֶץ שְׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים: וַיְהִי בְּנִסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בְּקֵעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם:

לא גילה לנו הכתוב מנין ולאן נסעו תושבי העולם. הרמב"ן, תוך שהוא מסתייע בדברי ראב"ע, פירש שהם נסעו מהרי אררט, ממקום שבו נחה התיבה, אל בקעת שנער:

ורבי אברהם פירש כי הרי אררט במזרח, ויפה אמר, כי הם במזרח קרובים לאשור, שנאמר (מ"ב יט, לו): "זהמה נמלטו ארץ אררט". ונח ברדתו מן ההר נתישב בארצות ההם הוא ותולדותיו, וכאשר רבו נסעו משם אל הבקעה הזו:

רמב"ן בראשית פרק יא פסוק ב

מו"ר הרב אביגדר נבנצל, בספרו "שיחות לספר בראשית" (פרשת נח בשיחה תחת הכותרת "ארץ חמדה", עמ' מז-נג) הסביר באופן נפלא, שהמסע לא היה אל בקעת שנער, אלא הביתה – לארץ ישראל, כי משם לוקחו ולשם רצו לשוב. הם גם ידעו על מעלותיה הרוחניות הנפלאות של ארץ ישראל, ורצו לשוב ולהתבשם מקדושתה וטובה. אלא שבדרך הגיעו אל אותה בקעה בארץ שנער והחליטו, על פי הצעתו

17. וראה גם בפירוש של הרש"ר הירש בראשית יב, ז.

של נמרוד שהעדיף חומר ולבנים על פני רוח ותורה, להתיישב בה ולהקים בה עיר ומגדל אבנים שראשו בשמים. בכך בחרו – במקום להמשיך אל עיר הקודש ירושלים, ולבנות בה בית מקדש, מגדל אור שמוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. הם לא הבינו שאחדות כלל עולמית אמיתית לא תושג מחומר ולבנים, אלא מהר בית ה' הנכון בראש ההרים ונישא מגבעות, אליו ינהרו כל הגויים ויאמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית יעקב... כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים. אפשר לומר שבניית העיר בבל הייתה החטא הראשון של האנושות המתחדשת, בבחינת "וימאסו בארץ חמדה", כפי שמובא בפרקי דרבי אליעזר:

והיו כלם עם אחד ולב אחד ושפה אחת, שנאמר: "ויהי כל הארץ שפה אחת", ומאסו בארץ חמדה, שנאמר: "ויהי בנסעם מקדם", הלכו לארץ שנער ומצאו שם אבן גדולה ורחבת ידיים וכל המישור וישבו בה, שנאמר: "וימצאו בקעה בארץ שנער", ר' עקיבא אומ' השליכו מעליהם מלכות שמים והמליכו עליהם נמרוד עבד בן עבד.

"פרקי דרבי אליעזר" (היגר) - "חורב" פרק כד

מאסו ונסעו מארץ חמדה, ומאסו והסיעו עצמם מריבונו של עולם, כדברי המדרש (בראשית רבה נח, לא): "אמר רבי אלעזר ב"ר שמעון: הסיעו עצמן מקדמונו של עולם, אמרו אי אפשר לנו לא בו ולא באלהותו".

רק משפחה אחת המשיכה את המסע לכיוון ארץ ישראל – משפחת תרח. תרח, שחזה בנס הגדול שנעשה לאברהם אבינו באור כשדים, שוכנע על ידי בנו שמקומם בארץ ישראל.

אלא שגם לתרח לא עמדו הכוחות להמשיך את המסע עד תומו, והוא נעצר בחרן. לכן נקראה "חרן" – מלשון חרון אף. היחיד שהמשיך עד הסוף היה אברהם אבינו ונטל שכר כולם.¹⁸

החרם תחרימים

אברהם הגיע ארצה כנען מרצונו וגם על פי ציווי בוראו. ומדוע היה צורך בהוספת הציווי? מאחר שגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, יש בהוספת הציווי – הגדלת המעשה.

כאן בארץ, באלון מורה, נראה אליו ה' לראשונה¹⁹ ובישרו: "לזרעך אתן את הארץ הזאת". הבטחה זו חזרה ונשנתה לאברהם ארבע פעמים, פעמיים בלשון

18. "עשרה דורות מאדם עד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול עשרה דורות מנח עד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם וקבל עליו שכר כולם" (משנה מסכת אבות פרק ה משנה ב).

19. עד כאן היה רק הדיבור אליו מבלי שנתלוותה לו ראייה כפי שכתב ה"כלי יקר" (יב,ז): "מה שלא נראה אליו ה' מיד כשאמר לו לך מארצך, לפי שאז היה עדיין בחו"ל כדעת הראב"ע

עתיד: "אתן" ופעמיים בלשון עבר: "נתתי", וכבר הסביר הרמב"ן (טו, יח) מה התווסף בכל הבטחה והבטחה ומדוע בא השינוי מעתיד לעבר. אברהם אבינו ציפה בוודאי שמימוש כל ההבטחות האלו יהיה בימיו, או לפחות בימי בנו יצחק, עד שנאמר לו בברית בין הבתרים כי גר יהיה זרעו בארץ לא להם ארבע מאות שנה ורק דור רביעי ישובו הנה, כי לא שלם עוון האמורי. ואנו תמהים ושואלים: הרי בעת שבא אברהם לארץ, היו הכנעני והאמורי הולכים וכובשים את הארץ מידי שם בן נח, והקב"ה הבטיח לאברהם שישב את הארץ לבעליה החוקיים – זרעו של אברהם, שהוא מבני שם.²⁰ האמנם צריכים אנו להמתין להם ארבע מאות שנה עד שישלם עוונם? הלא זעוק נזעק את זעקת אליהו הנביא: הגזלת וגם ירשת? ומה בדבר הכלל שלא יהא חוטא נשכר? נדמה שהתשובה לשאלה נכבדה זו טמונה במצוות כיבוש הארץ והחרמת שבעת העמים שבתוכה. התורה לא הסתפקה בכיבוש הארץ בלבד, אלא ציוותה גם להחרים את שבעת העמים שהיו בתוכה, משום שהם היו עיקר עבודה זרה בעולם ויסודה הראשון, כפי שכתב בספר החינוך מצווה תכה:

להרוג שבעה עממים המחזיקין בארצנו טרם כבשנו אותה מהם, והם הכנעני והאמורי וכו', ולאבדם בכל מקום שנמצאם, שנאמר עליהם [דברים ז, ב], "החרם תחרים אותם", ונכפלה המצוה בסדר שופטים. שנאמר שם [כ, יז], "כי החרם תחרים החתי והאמורי" וגו'.

משרשי המצוה, לפי שאלו השבעה עממים, הם שהחלו לעשות כל מיני עבודה זרה וכל תועבות ה' אשר שנא, ועל כן בהיותם עיקר עבודה זרה ויסודה הראשון נצטוו עליהם למחותם ולאבדם מתחת השמים, לא יזכרו ולא יפקדו בארץ החיים. ובמצותנו זאת עליהם להחרים ימצא לנו תועלת, שנאבד זכרם מן העולם ולא נלמוד ממעשיהן. וגם יש לנו ליקח מוסר בזה שלא נפנה אחר עבודה זרה, כי ברדפנו אחר כל איש מהמשפחה הרעה הזאת להרגו על התעסקם בעבודה זרה, לא יעלה על לב איש לעשות כמעשיהם בשום פנים.²¹

ובחז"ל אין שכינתו ית' נגלה, וראה מיונה (מכילתא בא יב, ד). וא"כ לא נראה אליו שם ה' במראה כי אם קול דברים לבד היה שומע, וע"כ לא בנה שם מזבח, רק לה' הנראה אליו. אבל בעוד שלא היה נראה אליו לא רצה לבנות מזבח במקום שאין השכינה שורה. וזה"ש במשה (שמות ד, א) כי יאמרו לא נראה אליך ה'. כי אין דרכו להתראות בחז"ל ובוזה יכחישו לומר שגם קול לא שמעת". וראה ב"משך חכמה" כאן שכתב כי משבא אברהם לארץ הזדכך חומר עד כי שב כאדם קודם החטא ועל כן זכה לראיית ה' וכן היה אצל כל אחד מהאבות. וראה עוד בפירושו של הרש"ר הירש על אתר.

20. ראה רש"י לבראשית יב, ז, הובא לעיל.

21. מדבריו משמע שמצוות החרמת שבעה העמים אינה תלויה בהמצאותם בארץ ויש לרדוף אחריהם אפילו בחוץ לארץ, ברם מדברי הרמב"ם (מנין המצוות קפז) משמע שהיא תלויה

כדי שנוכל לקיים בהם את מצוות החרם תחרימים כדת וכדין, צריך שסאת עוונם תהיה שלמה, וזה קרה רק אחר שעברו ארבע מאות שנה מברית בין הבתרים או מהולדת יצחק.

אין ארור דבק בברוך

תשובה נוספת לשאלתנו נוכל למצוא מתוך דבריו של בעל ה"שפת אמת" בעניין ברכת המזון. התורה תלתה את חיוב ברכת המזון בביאתנו לארץ, ומי שאוכל – מברך את ה' על הארץ הטובה שנתן לנו. ומה יעשה מי שאוכל מתנובת ארץ אחרת? ומה יעשה מי שגר בארצות הברית, אנגליה או צרפת, ואוכל מפירות מקומו, מדוע הוא צריך לברך שם את ארץ ישראל? על כל אלה השיב ה"שפת אמת":

אמרו חז"ל: משה רבנו תיקן ברכת הזן כשירד המן. וכשנכנסו לארץ תיקן יהושע ברכת על הארץ והמזון, וברכה זו חביבה ביותר ע"ש. והענין הוא מה שעיקר ברכת המזון תלוי בארץ, דכתיב ארורה האדמה, ולכך אין ארור מדבק בברוך, ואי אפשר לברך עד שיצא המזון מכלל ארור לברוך. ובכניסת בני ישראל לארץ ישראל, הוציאו הארץ מכלל ארור. ולכן כתוב מביאך אל ארץ טובה... אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, שעד עתה היה הארץ במוסכנותא, עד שביררו בני ישראל טוב מרע, הפך ממה שכתוב בעצבון תאכלנה. ומקודם היה ארץ ישראל תחת הכנעני הארור, וכשנעשית נחלה לבני ישראל – נתבררה, ואז יכול לחול ברכת ה'. לכן ארץ ישראל, שיצא מכלל ארור לברוך, היה הכנה לברך המזון אפילו בחז"ל, כמו שאמרו חז"ל: ה' אלקיך דורש אותה ובשבילה דורש כל הארצות.

"שפת אמת" דברים פרשת עקב שנת תרנ"ח

כל זמן שהארץ היא ארורה כתוצאה מהקללה האלוקית, אין היא ראויה לזרעו של אברהם. אברהם הוא בבחינת ברוך, ואין ארור דבק בברוך.²² אלה שיותר

בארץ: "לאבד שבעה עממים מארץ ישראל שני החרם תחרימים". וכן כתב החזון איש (שביעית סימן כד) בדעת הרמב"ם.

22. אין זה סותר את מה שכתבנו בהערה לעיל על העלייה הרוחנית האדירה שהייתה לאברהם אבינו עם בואו לארץ, כי המפגש שבין אברהם אבינו מקור כל הברכות והארץ - יוצר קדושה, מה שאין כן בשביל זרעו אחריו הארץ עדיין ארורה. ובכלל צריך לדעת שהארץ ארורה רק לעניין קדושת המצוות, וקדושה זו מתחילה רק מאז כיבוש הארץ על ידי עם ישראל, מה שאין כן לעניין קדושתה העליונה והנסתרת של הארץ, כי זו שרירה וקיימת מאז ומעולם. מן הראוי להביא כאן את דבריו המיוחדים של הרב מאיר שמחה הכהן בפירושו "משך חכמה" (בראשית יג, ד): "שא נא עיניך וראה כו' לך אתננה ולזרעך - הענין שארץ ישראל מקודשת מכל הארצות (כלים א-ו) והיא תחת השגחת השי"ת. ואף בשעה

ראויים לה בעת ההיא הם בני כנען הארורים. כאשר ישוּבו ישראל לארץ אחרי ארבע מאות שנה, יגיע זמנה לצאת מכלל ארור לכלל ברוך, ואז היא תפלוט מתוכה את הכנעני והאמורי, גם משום שהם ארורים בטבעם וגם משום שמלאה סאת עוונם.

שהיא תחת ידי זרים, בכל זה לא בטלה קדושתה. וכן היה בימי אברהם שה' נתן לו את הארץ אף שכנעני היה אז בארץ, ועבור כברת ארץ נתן ד' מאות שקל בכל זאת היה הארץ נתונה אליו, היינו שהיה קדושת השם שורה על הארץ ולא היתה עומדת תחת המזל ושרי מעלה. וזה שאמרו שגם בימי אברהם לא עלתה ישיבת חוץ לארץ מן המנין לענין עשר שנים שלא ילדה, יעוין יבמות ס"ג, לכן אמר אעפ"י שלמטה בארץ אינך רואה מאומה במה נתונה לך, כי הכנעני עדיין קשור בה ככלב (עי' סוטה ג'): ויונק שדיה, בכל זאת "שא עיניך למעלה" להתבונן על רוחניות ההשגחה וההנהגה, וראה כי כל הארץ לך אתננה, שגם לך היא נתונה והיא נתקדשה בקדושה שראויה לך ולבניך. ועיין מש"כ בזה"ק (דף פה) והבין".